

Археологічні дослідження
Львівського університету
Вип. 7. 2004. С. 205-233.

Archaeological research
of L'viv University
Vol. 7. 2004. P. 205-233.

Дослідження

УДК 903.4 (477.83)

Володимир ЦИГИЛИК
Володимир КАСЮХНИЧ
Роман ГРИБОВИЧ

ПОСЕЛЕННЯ СТРІЛКИ I: результати дворічних досліджень

У статті висвітлено результати археологічних досліджень на території поселення Стрілки I у 2002-2003рр. Було досліджено рештки матеріальної культури населення у басейні Верхнього Дністра у перших століттях нашої ери. Також розглянуто питання етнокультурної ситуації в регіоні напередодні формування черняхівської культури.

Ключові слова: поселення, житло, піч, черняхівська культура.

До низки пам'яток перших століть нашої ери в басейні Верхнього Дністра, що мають вагоме значення у процесі розгляду питання етнокультурної ситуації в регіоні напередодні формування черняхівської культури, відносять поселення Стрілки I, яке відкрите у 2001 році і яке досліджували в 2002 та 2003 рр. археологічною експедицією історичного факультету (НДЛ-81) Львівського національного університету імені Івана Франка.

У географічному відношенні район досліджень відносять до території Опілля.¹ Саме Опілля розташоване у перехідній від лісостепової до лісової смуги і має ознаки як тієї, так і іншої, причому ознаки лісостепової зони добре виявляються на рівнинах, а лісової – в районі горбогір'я. Область відносять до підзони широколистяних лісів. З природно-географічними умовами, характером ґрунтів до певної міри пов'язане саме розташування поселень, характер господарської діяльності її мешканців.

Поселення Стрілки I знаходиться на відстані 1,5 км на північний схід від с.Стрілки Перемишлянського району Львівської області, праворуч від

¹ Ковальська Т.М. Львівська область. Київ, 1961. С. 12.

© Цигилик В., Касюхнич В., Грибович Р., 2004.

асфальтної дороги, що веде до профілакторію “Узлісся”, та 150 м на південь від центрального входу до нього. Поселення простягається уздовж південного та південно-західного схилу підвищення (ур. Ріпчище), яке в південному напрямі переходить в нешироку болотисту долину, по якій протікає безіменний потічок, що випливає з джерела, яке знаходиться біля західного краю поселення (Див. рис. 1). Візуальні обстеження показали, що поселення займає площу довжиною до 400 м та шириною 60-80 м. Дослідження 2002 та 2003 рр. проводили на західній частині поселення, що пов’язане з близькістю до води, а насамперед у зв’язку із зайнятістю площі посівами сільськогосподарських культур. Розкопи обох років розташовані поруч, творять одне ціле і мають спільну нумерацію ділянок.

На дослідженій частині поселення площею 250 кв. м відкрито житло, два вогнища за межами споруд, шість господарських ям, піч виробничого призначення, окреме скупчення кераміки, зібрано значну кількість уламків ліпного та гончарного посуду, вироби з заліза, бронзи, кістки, шматки залізних шлаків. Одночасно стверджено, що культурний шар на поселенні залягає на глибині 0,35-0,60 м від сучасної поверхні.

Житло I – наземна споруда близької до чотирикутної форми, орієнтована довгими краями по лінії північний схід – південний захід, що відповідає топографії західного краю урочища. Вона збереглась у вигляді майже суцільного шару шматків добре випаленої глиняної вимазки. Найбільшу їхню концентрацію простежували по краях житла. Глибина залягання вимазки – 0,40-0,45 м від сучасної поверхні, товщина шару доходила до 15 см. На шматках вимазки виразно простежують відтиски дерев’яних конструкцій, як гілок, пруття, так і товстих чотирикутних стовпів. Поміж вимазкою простежували каміння, а також значну кількість вугликів.

Під шаром вимазки залягала долівка – підсипаний на чорноземі, добре втоптаний прошарок жовтуватої глини товщиною до 5 см. Місцями долівка простежувалась слабше. Житло було значних розмірів. Беручи до уваги долівку та скупчення вимазки, розміри житла становили 6,4 x 7,0 м, загальна площа 45 кв. м.

У північно-західній частині долівки простежено ямку від стовпа. Вона мала округлу форму діаметром 0,75 м. Прямовисні стінки ямки з слідами легкого випалення переходили в трохи вглиблене дно, що знаходилось на глибині 0,85 м від сучасної поверхні. Ямка була заповнена чорною землею, перемішаною зі значною кількістю вугликів, а також окремими шматками вимазки.

Незначне заглиблення з концентрацією вугликів простежували біля південного краю житла. Не можна стверджувати, що це сліди другого

стовпа, який, як і перший, був опорою для основної (несучої) балки даху (Див.рис. 2).

На південній частині долівки житла знаходилося вогнище. Воно мало чотирикутну форму і було орієнтоване довшою стороною по лінії NE-SW, тобто збігалось з довгими сторонами житла. Черинь вогнища являла собою викладену на рівні долівки житла глиняну, добре випалену площадку товщиною до 15 см, краї якої були обмежені викладеною з кусків каменю-пісковика стінкою, що збереглася на висоту до 15-20 см. Челюсті виходили на південний захід. Розміри вогнища 0,8 x 1,6 м (Див.рис. 3). Біля південно-західного кута були скупчені шматки глиняних грузил, з яких два вдалося частково реставрувати.

Розглядаючи тип житлової споруди, необхідно відзначити, що наземні житла рідко трапляються в липицькій культурі. Вони характерні (і подібні до нашого) для поселення в Залісках. Сліди одного наземного житла відкрито в Ремезівцях.

Житлові споруди в Залісках збереглись у вигляді завалів шматків глиняної вимазки з відтисками дерев'яних конструкцій. У двох випадках під вимазкою простежено долівку, підмазану глиною. Збереглися залишки вогнищ та печей.²

Наземне житло в Ремезівцях теж збереглося у вигляді завалів глиняної вимазки з рівним одним боком та відтисками паликів і гілок з другого боку. На південно-східній частині долівки знаходилося вогнище.³ У наземних житлах зарубинецької культури вогнища теж знаходились на долівці і являли собою глиняну площадку, огорожену невисокою кам'яною стінкою.⁴ Аналогічними до нашого житла були в них і стіни. Від них теж збереглися шматки глиняної вимазки з відтисками дерев'яних конструкцій.⁵

Основними знахідками, здобутими в процесі дослідження житла, є значна кількість уламків кераміки, окремі вироби з металу, зокрема три ножі, два наконечники стріл, дужка від відра. Кам'яні вироби засвідчені чотирма брусками.

Вогнище № 1. За 5 м на південь від краю житла виявлено окреме вогнище. Простежене на глибині 0,6 м від сучасної поверхні, на рівні тодішнього горизонту, воно являло собою викладену на чорноземі глиняну

² Смішко М.Ю. Дослідження пам'яток культури полів поховань в Західних областях УРСР у 1947 році // АП УРСР. Київ, 1952.

³ Цыгильск В.Н. Поселение возле села Ремезивцы Львовской области // СА. № 2. 1971.

⁴ Цыгильск В. Липицьке поселення в селі Водники на Львівщині // MSROA. Т. XVIII, Rzeszow, 1997. S. 105-106.

⁵ Цыгильск В. Липицьке поселення в селі Водники ... С. 67.

площадку округлої форми розміром 0,75 x 0,80 м, випалену на товщину 3-5 см до червоного кольору. Краї вогнища були огорожені кусками каменю-пісковика (Див. рис. 4). На черені простежено перепалені кісточки, дрібні шматочки вимазки. Виявлено кістяні проколки, бронзову голку.

Вогнище № 2. Знаходилось в 2,0 м на північ від печі, було частково знищене меліоративною канавою. Як і вогнище № 1, воно являло собою викладену на глибині 0,65 м від сучасної поверхні глиняну площадку, випалену на товщину 5 см до червоного кольору. На вогнищі знайдено три фрагменти ліпної кераміки, серед них уламок денця горщика середніх розмірів.

Піч № 1 розміщена в північно-східній частині розкопу II. На глибині 0,40 м від сучасної поверхні простежено скупчення шматків глиняної вимазки, що мало підковоподібну форму з відкритою північною стороною. Товщина шару обмазки 20-25 см. Під обмазкою виявлено фрагменти куполу печі, що був виліплений з глини та випалений до червоно-сірого кольору. Товщина куполу становила 4-5 см. Нижче, на глибині 0,85-0,90 м від сучасної поверхні зафіксовано прошарок добре випаленої землі, ніби одноразової черені розміром 1,35 x 1,45 м. Простір між завалом вимазки з кусками куполу і нижнім випаленим прошарком був заповнений чорною, жирною землею, перемішаною з великою кількістю вугликів, перепалених недогорілих кісток, уламками кераміки. По краях печі залягали шматки глиняної вимазки, шматочки сильно випаленої, вигладженої з обох сторін глини (стінок), шматків каміння.

Під випаленим прошарком (на глибині 0,90 м) на фоні суглинку простежено виразне заповнення круглої форми діаметром 2 м. Заповнення являло собою чорну землю, перемішану з великою кількістю вугликів, шматочків вимазки, попелом та значною кількістю тваринних кісток, досить часто обгорілих.

Після вибирання заповнення на глибині 1,25 м від сучасної поверхні виявлено черень діаметром 2,0 м. Вона являла собою шар випаленої до червоного кольору глини, обмеженої сильно випаленими стінками, що збереглись на висоту 0,40 м.

За результатами зроблених перерізів видно, що в материковій глині було викопано округлої форми неглибоку яму з рівним дном діаметром 2,1 м. Незначні нерівності дна були засипані чорною землею, а потім наліплений шар глини товщиною до 6 см. Глиною були вимазані також стінки. Від високої температури черень випалилась на товщину 4-5 см, а стінки на 3-4 см до червоного кольору.

Під східною та західною стінками простежено ямки від стовпів. Діаметр ямок 0,35-0,40 м, глибини 0,45 м від рівня черені. (Див. рис. 5). Розміри,

будова печі, характер заповнення, розміщення поза межами споруд вказує на те, що вона мала виробниче призначення. Швидше у ній могли випалювати ліпну кераміку.

Під час дослідження печі крім значної кількості перепалених тваринних кісток, виявлено велику кількість ліпної та меншу кількість гончарної кераміки, а також пряслиця, уламки кам'яних брусків, кістяна ручка нагайки, залізне шило.

Серед відкритих на поселенні об'єктів є також шість господарських ям.

Яма № 1 знаходилась на відстані 1 м на схід від печі. Простежена на глибині 0,65 м від сучасної поверхні, вона виділялася своїм заповненням, яке являло собою чорну землю, перемішану з вугликами, шматками вимазки, попелом. Форма ями округла діаметром 1,0 м з прямовисними стінками та рівним дном, заглибленим на 1,2 м від сучасної поверхні. З північного боку був вирізаний приступок шириною 20 см, що підносився на 0,35 м над рівнем дна. В заповненні ями виявлено уламки ліпної кераміки з шершавою, або трохи заглаженою поверхнею. Вона відноситься до перших століть нашої ери.

Яма № 2, що знаходиться за 1,5 м на захід від печі, вирізняється серед решти ям. Округлої в плані форми діаметром 0,95 м, з рівними прямовисними стінками, заглибленим на 1,25 м від сучасної поверхні дном, вона привертає увагу вимазаними глиною та випаленими до червоного кольору стінками і дном. (Див. рис. 6). В її заповненні знайдено лише декілька фрагментів ліпної кераміки. Яму, швидше могли використовувати для зберігання харчових запасів.

Останні чотири ями як за формою, так і розмірами подібні між собою. Судячи з їхнього заповнення, вони не мали особливого призначення, їх використовували як смітникові. Вони є характерною приналежністю всіх давніх поселень. Часто з житлами та спорудами виробничого призначення вони творять окремі господарські комплекси.

Наймасовішим археологічним матеріалом, здобутим у процесі дослідження поселення Стрілки I, є кераміка. Усю її за методом виготовлення поділяють на ліпну та виготовлену на гончарному колі. Спосіб виготовлення – основна, але не єдина ознака, що ділить кераміку на дві групи. Сюди слід зарахувати також склад керамічної маси, рівень випалення, колір поверхні, орнамент. Від цих ознак залежить саме призначення посуду.

Ліпна кераміка виступає на поселенні в значно більшій кількості (83-85 %). Вона також неоднорідна: за складом керамічного тіста, оформленні поверхні, формами посуду, орнаментациєю її ділять на дві підгрупи – А і Б.

Посуд підгрупи А виготовляли з глини із значною домішкою шамоту, іноді ще й жорстви. Його поверхня нерівна, горбкувата, шершава, колір

сірий, коричнево-сірий, випал посередній. Ця підгрупа посуду серед ліпної кераміки теж виступає у більшій кількості.

Найбільш поширеною формою посуду підгрупи А були горщики. Вони мають випуклі бочки, невиділені плічки, інколи трохи потовщені розхилені вінця (Див. рис. 7, 1-3). Один такий горщик зберігся повністю. Він мав випуклі бочки, невиділені плічки, розхилені з заокругленим краєм вінця, рівне денце. Діаметр вінця горщика 16 см, висота 27 см, діаметр денця 12 см (Див. рис. 17,1). В окремих горщиків середніх розмірів вінця бувають значно потовщені, з майже рівним краєм. Діаметр вінця одного такого горщика становив 13 см (Див. рис. 7,4).

Дуже мало випуклі бочки та невиділені плічки, що переходили в зовсім низькі, легко розхилені вінця із заокругленим краєм, належали горщику середніх розмірів з шершавою поверхнею сірого кольору. Діаметр вінця горщика 16 см (Див. рис. 8,1). Таку ж форму мав горщик і значно менших розмірів (Див. рис. 8,3). Діаметр його вінця мав 9 см.

В обох горщиках форма наближена до тюльпаноподібної; такі горщики виступають серед ліпної кераміки липицької культури (Верхня Липиця, Незвиська).⁶

Привертає увагу горщик значних розмірів з шершавою, горбкуватою поверхнею сірого кольору. В нього були слабо випуклі бочки, невиділені плічки та високі, трохи розхилені вінця. Діаметр вінця 32 см, товщина стінок до 1,6 см (Див. рис. 9,1).

Ще один уламок належав горщику подібної форми, але дещо менших розмірів (Див. рис. 9,2).

Горщики великих розмірів трапляються на поселенні рідко. Їх могли використовувати для зберігання припасів (продуктів, води). Такий тип посуду часто трапляється у керамічних комплексах зарубинецької культури, до того ж, як і в цьому випадку, біля вогнищ (печей).⁷ За класифікацією Ю.В.Кухаренка, горщики такого типу відносять до другої групи варіанту Б горщиків зарубинецької культури.⁸ Великих розмірів горщики зарубинецького типу відомі в керамічному комплексі поселення у Ремезівцях.⁹

В орнаментуванні багатьох горщиків підгрупи А широко застосовували наліпні горизонтальні валики з поперечними пальцевими заціпами (Див. рис. 8, 2), гудзки із втисненнями посередині. Денця горщиків рівні, інколи

⁶ Цигилик В. Верхня Липиця – пам'ятка римської доби. Львів, 2001. Табл. 1,4,10,12,13; Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. Київ, 1975. С. 82. Рис. 21, 1.

⁷ Максимов Е.В. Среднее Поднепровье... С. 85.

⁸ Кухаренко Ю.В. Зарубинецкая культура // САИ. Д 1-19. Москва, 1964. С. 24.

⁹ Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я... С. 95. Рис. 29, 1,3.

потовщені з виступаючим назовні краєм. Спосіб орнаментування, як і згадана форма денець, є властивими для липицької культури.¹⁰ Пластичний орнамент широко застосовувався у виготовленні ліпного посуду дакійським населенням території сучасної Румунії.¹¹ Разом із тим потрібно відзначити, що такий спосіб орнаментування проявляється і в інших культурах, хоча для зарубинецької більш властивими є відтиски пальців по вінцях, а для пшеворської – по стінках.¹²

Дуже характерною формою ліпного посуду підгрупи А є кухлики з ручкою. Вони мали лійчасто розхилені стінки, невиділені вінця та рівні денця. На стінках розташовані по одній масивній вертикальній ручці (вушкові). Кухлики мали незначні розміри. Діаметр їхніх вінців виносив від 11 до 16 см, діаметр денець 6-8 см, висота 6-9 см (Див. рис. 10,1-5). Варто зазначити, що орнамент на кухликах майже відсутній і лише кухлик із Залісок був прикрашений валиками із защипами, два кухлики з Ремезівського поселення мали скісні нарізи по вінцях, а поверхня була прикрашена рядками наколів.

Лійчасті кухлики з ручкою є властивими для липицької культури. Вони відомі серед матеріалів могильників у Верхній Липиці, Гриневі, поселень у Залісках, Черепині, Незвиськах, Липівцях, Ремезівцях і т.д.¹³ Ця форма посуду у великій кількості виступає на дакійських пам'ятках території сучасної Румунії (Пояна, Тіносул, Крашані, Пороліссум).¹⁴ Єдиною рисою, яка дещо відрізняє наші кухлики від виявлених на дакійських пам'ятках, є те, що стінки останніх дуже часто орнаментовані вертикальними та горизонтальними валиками із поперечними защипами. Крім того там трапляються кухлики з двома ручками. Прикрашений наліпними валиками кухлик знайдений також на поселенні в Залісках.

¹⁰ Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я... С. 81. Рис. 20,1-8; С. 82. Рис. 21, 1-4, 6,12. Рис. 23, 1,7.

¹¹ Vulpe R. et E. Les fouilles de Poiana // Dacia. III-IV. Bucuresti, С. 492. Fig. 47,49,53,54; Protase D. Problemă de continuitate în Dacia în lumina arheologiei și numismatiei. Bucuresti, 1966. С. 54, Нbc. 20,3.

¹² Максимов Е.В. Среднее Поднепровье... С. 85, Табл. III,10; IV, 8,10,11; XI, 14; Козак Д.Н. Пшеворська культура... С. 23, Рис. 31,9.

¹³ Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwow, 1932. S. 121. Tabl. XII,4; Смішкою М. Дослідження пам'яток... С. 341, 343. Табл. I,1; Баран В.Д. Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин // Київ, 1961. С. 15, Табл. I,2,6,10; Табл. III,10; Цигилик В. Липицьке поселення в селі Водники...; Цигилик В. Поселення липицької культури біля села Липівці на Львівщині // МДАПВ. Львів, 1995. Вип. 6. С. 134. Рис. 6,4; Цыгылык В. Поселение возле села Ремезивцы Львовской области // СА. № 2. Москва, 1971.

¹⁴ Vulpe R. et E. Les fouilles de Poiana ... S. 292, Fig. 46,1,7,8; Macrea M. und Rusu M. Der dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen Bestattunggebrauche in der Spätlatenezeit // Dacia, IV, Bucuresti, 1960; Parvan. Getica, Bucuresti, 1926. Fig. 59, 63.

Як вже було сказано вище, значна частина ліпної кераміки відноситься до підгрупи Б. Вона виготовлена з глини, в якій були незначні домішки дрібнотовченого шамоту, або зовсім без домішок. Стінки таких посудин рівні, заглажені, іноді пролощені коричневого, коричнево-сірого, або чорного кольорів. Помітне краще випалення стінок. Основні форми посуду цієї підгрупи – горщики, миски, чаші на порожнистій конічній підставці.

Горщики мали біконічну форму стінок з рівним, або заокругленим краєм невиділених вінець (Див. рис. 11,1-3). Повністю зберігся горщик з вигладженою поверхнею коричневого кольору. Він мав біконічну форму стінок з невиділеними вінцями та рівним денцем. Діаметр вінець 16 см, висота 25 см, діаметр денця 10 см (Див. рис. 13,4). Дуже рідко трапляються горщики з ручками-опорами на переломі стінок (Див. рис. 11,6). Описані вище біконічні горщики є властивими для липицької культури.

Виділяється за формою горщик середніх розмірів, виявлений над черенню печі. Він виготовлений з глини без домішок, поверхня вигладжена, місцями пролощена до блиску, колір темно-коричневий, що місцями переходить у чорний. Розширені доверху стінки через виразний перелом трохи вище половини висоти переходили в невиділені плічки. Останні завершувались низькими, розхиленими вінцями. Денце горщика рівне. Діаметр вінець 18 см, висота 19 см, діаметр денця 10 см (Див. рис. 13,1). Варто відзначити, що горщики такого типу є більш властивими для зарубинецької культури.¹⁵

Другою формою кераміки підгрупи Б є миски. Як і горщики, вони мають рівну, вигладжену поверхню коричневого, темно-коричневого, або чорного кольорів. Форма мисок біконічна із загнутими до середини вінцями, звуженими донизу стінками та рівним денцем. Розміри мисок неоднакові: діаметр їхніх вінець мав 15-19 см (Див. рис. 11,2,4). На думку В.Парвана, біконічні миски, знані в гето-дакійській культурі, і є наслідуванням бронзових італійських мисок, які з'являються ще на IV етапі бронзи, наприклад, в Фізесул-Черлії.¹⁶

Серед виявлених під час дослідження поселення ліпних мисок окремий тип становлять ребристі, які відрізняються від біконічних мисок липицької культури. Вони мають виразний перелом стінок та високі прямі, дещо нагнуті до середини вінця. Діаметр їхніх вінець мав 16-21 см (Див. рис. 12, 5,7,9).

¹⁵ Максимов Е.В. Среднее Поднепровье... С. 146. Табл. VIII, 18; С. 162. Табл. XXIV,1; Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР. К., 1982. С. 15, Табл. IV,6; С. 73. Табл. XV,21; Табл. XXI,17; С. 127. Табл. XXV, 4; С. 135. Табл. XXVII, 10; Табл. XXXI, 11.

¹⁶ Parvan. *Getica*. S. 791. Fig. 203.

Частина ребристих мисок мала розширені стінки, відділені виразним переломом, нахилені до середини плічки, які переходили в низькі, розхилені вінця. Розміри мисок майже однакові. Діаметр вінця однієї з них 15 см, висота 8 см, діаметр денця 3,8 см (Див. рис. 12,9), діаметр вінця другої (Див. рис. 12,6) мав 14,5 см.

Аналогії для описаних ребристих мисок знаходимо в керамічних комплексах поселень та могильників пшеворської культури.¹⁷ Подібних форм миски знаходимо і серед кераміки зарубинецької культури.¹⁸

Певна частина виявлених на поселенні мисок мала розширені стінки, які за допомогою виразного перелому та уступця переходили у високі, трохи розвернуті вінця з рівнозрізаним, або заокругленим краєм. Діаметр вінця таких мисок від 16 до 22 см (Див. рис. 12,1-4).

Ребристі миски, аналогічні до виявлених на поселенні Стрільки I, відкриті на поселеннях в Ремезівцях, Майдані-Гологірському, Липівцях.¹⁹ Аналогії для таких мисок маємо серед матеріалів поселень та могильників зарубинецької культури.²⁰

До зарубинецьких форм кераміки відносять також невеликі чашки з лійчасто розхиленими стінками та трохи увігнутим до середини денцем (Див. рис. 13,2,3). Подібних форм чашки відомі і в пшеворській культурі.

Характерними для липицької культури є лійчастої форми чаші на високій порожнистій підставці (Див. рис. 12,10).

Гончарний посуд як в об'єктах, так і поза межами споруд виступає у незначній кількості (15-17 %). Виготовлений на швидкообертвовому колі з добре очищеної глини, він мав рівну, вигладжену поверхню сірого кольору. В основному він представлений уламками горщиків, чаш на високій ніжці, мисок.

Привертають увагу уламки двох посудин аналогічної форми, швидше ваз, що мали ребристий перелом стінок, високі, трохи нахилені до

¹⁷ Козак Д.Н. Пшеворська культура... С. 21. Рис. 19,17; Рис. 24,15,16; Рис. 29,8; Рис. 31,11; Kietlińska A., Dąbrowska T. Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spicymierz, powiat Turek // Materiały starożytne, T. IX. Tabl. I, 15, 18; Tabl. XVI, 23; Godłowski K. Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Szląsku (cz. II). Tabl. VII, 1; Tabl. XV, 9; Tabl. XXIII, 6.

¹⁸ Максимов Е.В. Среднее Поднепровье... Рис. 49, Табл. I; Табл. XXIII, 1; Максимов Е.В. Зарубинецкая культура... Табл. V, 5,6,8,9,17; Табл. XVII.

¹⁹ Баран В.Д., Цигилик В.М. Дослідження поселення першого тисячоліття н.е. у верхів'ях Золотої Липи // Середні віки на Україні. Київ, 1971. Вип. 1. С. 72-73. Рис. 5,6,7,8,11,12; Цигилик В.М. Дослідження поселення в Майдані-Гологірському на Львівщині // Археологія. №9. 1973. Рис. 1,11-14,16-17.

²⁰ Кухаренко Ю.В. Зарубинецкая культура... С. 27-28; Табл. VI, 20,26,30,36,38,44,45. Табл. XI,3, Табл. XVII, 2-6, Табл. XXV, 2,3; Петров В. Зарубинецкий могильник // МИА № 70. Москва-Ленинград, 1959. Рис. 6, 2,3.

середини плічки та широкі, горизонтально сформовані вінця. Діаметр вінець однієї з них 26 см (Див. рис. 14,1), а другої 24 см (Див. рис. 15,1). Плічки посудин були прикрашені пролощеними широкими зигзагоподібними смугами, які утворювались від багатьох паралельно-пролощених ліній. Обидві посудини мали рівну, добре вигладжену поверхню, перша – чорного, друга – білого кольорів. Потрібно відзначити, що стінки обох посудин були легко обточені на гончарному колі. На думку В.Д.Барана, такі форми посуду знаходять свій дальший розвиток у вигляді великих гончарних мисок у черняхівській культурі. За його класифікацією вони складають четвертий тип гончарних мисок-ваз (Черепин, Ріпнів II, Бовшів I, Дем'янів II).²¹

Горщики середніх та малих розмірів мали близьку до кулястої форму стінок з невиділеними плічками та низькими, розхиленими вінцями з заокругленим краєм (Див. рис. 14, 8,9).

Характерним є орнаментування горщиків такого типу: по плічках вони були прикрашені нанесеними паралельно косими пролощеними лініями, які взаємно перехрещуючись, утворювали сітку у вигляді ромбиків (Див. рис. 14, 6,8).

Другий тип горщиків – опуклобок з маловиділеними або невиділеними плічками та розвернутими назовні, горизонтально сформованими вінцями (Див. рис. 14, 3,5). Стінки та плічки часто прикрашались вглибленими, зигзагоподібними лініями та горизонтальним пружком (Див. рис. 14, 5).

До горщиків другого типу може бути зарахований ще один екземпляр, що при подібності форми, способу орнаментування відрізнявся лише різко відігнутими вінцями. Діаметр його вінець 16 см, висота до 18 см. Денця горщиків були сформовані на кільцевій підставці. Діаметр денця 7-11 см.

Окрему форму гончарного посуду становлять миски. За фактурою вони такі ж самі, як і горщики. Одна з мисок, яка збереглась в повний профіль, мала сильно розширені стінки, відділені різким переломом, низькі, нахилені до середини плічки з заокругленим краєм потовщених вінець. Денце сформоване на кільцевій підставці. Під вінцями миска була прикрашена вглибленою зигзагоподібною лінією (Див. рис. 15, 3). Подібна за формою, але позбавлена орнаменту, була ще одна миска, що повторно побувала у вогні (Див. рис. 14, 10).

Трапляються також миски з ребристим переломом стінок, дещо нахиленими до середини плічками, що закінчувалися високими, розхиленими вінцями (Див. рис. 14, 2).

²¹ Баран В.Д. Черняхівська культура. Київ, 1981. С. 86. Табл. XIV, 1,2.

Дуже характерною формою гончарної кераміки є лійчасті чаші на високій ніжці. Основу чаші становить порожниста знизу, профільована ззовні округла плитка, яка переходить у високу, округлу в перерізі ніжку. Остання поступово переходить у лійчато розхилену чашу, яка закінчується широкими, горизонтально сформованими вінцями (Див. рис. 14, 4,7; Див. рис. 15,4). Діаметр вінець чаші 18-24 см.

Потрібно відзначити, що чаші на високій ніжці є властивими липицькій культурі. На нашій території такі форми посуду з'являються раптово, а тому не мають топологічного зв'язку з ранішими археологічними культурами. На територію Наддністров'я вони занесені з території Румунії, де відомі в дакійських пам'ятках пізньолатенського часу (Поїана, Тіноскуль, Зимніця, Пороліссум).

Аналогії для гончарної кераміки поселення в Стрільках I маємо серед матеріалів могильників у Верхній Липиці,²² Болотні,²³ поселень в Залісках,²⁴ Черепині,²⁵ Незвиськах,²⁶ Водниках,²⁷ Липівцях.²⁸ Численні аналогії для гончарного посуду відомі з дакійських пам'яток території сучасної Румунії (Поїана, Тіноскуль, Пороліссум, Попешті, Пятра Неаріт).²⁹

На нашу думку, виготовлення гончарного посуду пов'язане з населенням липицької культури, оскільки такий посуд масово з'являється на липицьких пам'ятках. Однак конкретних доказів виготовлення липицьким населенням гончарного посуду на місці не було аж до 1986 року, коли В.Цигиликом була відкрита добре збережена гончарна піч на поселенні липицької культури біля с.Липівці.³⁰

До виявлених на поселенні Стрільки I керамічних виробів відносять пряслицю, що була виготовлена з бочків посудин, або просто з неочищеної глини (Див. рис. 16, 3-5). Вони мають аналогії серед пряслиць, виявлених

²² Smiszko M. Kultury ... Tabl. VI,2,8,9; Tabl. VII,4,5,7-9,12; Tabl. VIII, м; Tabl. IX,1,3, 4-6; Tabl. X,2,4.

²³ Цигилик В. Питання поховального обряду населення Верхнього Наддністров'я перших століть нашої ери // MSROA. Rzeszow. T. XXIV. 2003. Rys. 12 Б,1; Rys. 12 В,1,3; Rys. 13 б,1,3; Rys. 16 Б, 1,2.

²⁴ Смішко М.Ю. Дослідження пам'яток культури полів поховань в Західних областях УРСР у 1947 році // АП УРСР. Київ, 1952. Т. III. С. 347, Табл. I, II.

²⁵ Баран В.Д. Поселення ... С. 10,12, Рис. 3.

²⁶ Смирнова Г.І. Підсумки досліджень верхніх шарів Незвиського поселення // МДАПВ. Київ, 1959. Вип. 2. С. 91-93, Рис. 4,4,6-9; Рис. 5,3,11.

²⁷ Цигилик В. Липицьке поселення в селі Водники...

²⁸ Цигилик В. Поселення липицької культури... С. 135, Рис. 7,10-19.

²⁹ Vulpe R. et E. Les fouilles de Poiana, S. 291, fig. 44,1,2-4; S. 292, fig. 45-47; fig. 49,54,56,59; Macrea M., Rusu M. si I.Mitrofan. Santierul archeologic Porolissum // MCA, T. 8, 1962, fig. 5; fig. 7,1,3,6,10,15; Nitu A., Zamosteanu J. si Zamosteanu M. Sondajele de la Piatru Nearit // MCA, 1959, № 6, fig. 8,1; Protase D. Problema continuitatii in Dacia in Lumina archeologiei si numismatici // Bucuresti, 1966, S. 44, fig. 17,9.

³⁰ Цигилик В. Поселення липицької культури... С. 130-133, Рис. 4.

на поселеннях липицької культури. Лише дві пряслиці виготовлені з бочків посудин чорного кольору, які за оформленням поверхні можуть бути віднесені до пшеворської культури. Під час дослідження житла біля печі знайдено три глиняних конусоподібних блоки (грузила).

Крім керамічних виробів на дослідженій частині поселення виявлено інший речовий інвентар. Сюди відносяться сім кам'яних брусків з виразними слідами їхнього використання (Див. рис. 16,18).

Кістяні вироби засвідчені однією ручкою, можливо, нагайки (Див. рис. 16,15), трубчастою кісткою з слідами зрізування (Див. рис. 16,16), трьома кістяними проколками (Див. рис. 16, 10-12).

Залізні вироби представлені п'ятьма ножами, шилом, наконечниками стріл, шпорою, зігнутих удвоє стержнем (дужка від відра), чотирикутною пластиною із заклепками.

Ножі мали плавний перехід вістря в черенок та більш виразний перехід від сторони спинки (Див. рис. 16,1,2). Цьому типу ножів ще властиві риси пізньолатенських виробів. Аналогії для них можна знайти на пам'ятках північно-західних культур, а також і південних культур латенського періоду.³¹ Ніж з виразним переходом вістря в черенок має ознаки ранньоримської доби.³²

Шило мало округле в перерізі вістря та чотирикутний черенок. Довжина його 10 см, довжина вістря 7 см (Див. рис. 16,14). Такі самі шила відомі з поселень та могильників липицької культури, як і зарубинецької та пшеворської. Зокрема два шила знайдено на поселенні у Верхній Липиці, чотири в Ремезівцях, два на могильнику в Гриневі, одне на поселенні в Черепині, чотири на могильнику в Болотні.

Із предметів спорядження вершника знайдено залізну шпору. Вона мала рівну знизу та випуклу зверху зігнуту дужку, яка закінчувалася півкулястими гудзками. Посередині знаходився конічний шип (Див. рис. 16,19). Шпори такого типу поширені в пшеворській культурі. За класифікацією Яна їх відносять до I ст н.е.³³

Цікавим є залізний предмет у вигляді зігнутого удвоє стержня, кінці якого розходились в сторони. Призначення його невідоме, хоча побутує думка, що це була дужка від відра (Див. рис. 16,17). Один з наконечників стріл мав листкоподібну форму вістря та округлий в перерізі черенок (Див. рис. 16,6), а в другого вістря мало трикутну форму (Див. рис. 16, 7). Інші два наконечники мали чотирикутні в перерізі вістря зі звуженим, загостреним кінцем та округлі в перерізі черенки (Див. рис. 16, 8,9).

³¹ Tackenberg K. Die Wandalen in Niederschlesien. Berlin, 1925, Tabl. II,8-10; Tabl. IV, 18,19,26,27.; Archeologiai Ertesito, XXVIII, 253.

³² Smiszko M. Kultury ... S. 164.

³³ Jahn. Der Reitersporn, seine Entstehung u. Fruheste Entwicklung. Leipcig, 1921, S. 42.

Залізна пластина чотирикутної форми розміром 2,5 x 7,0 см з однією збереженою заклепкою слугувала окуттям якоїсь, можливо, шкіряної речі (Див. рис. 16,21).

Цікавою знахідкою є бронзова голка, що знайдена біля вогнища. Вона являла собою тонкий бронзовий стержень довжиною 10 см з виразним вушком для насаження нитки на одному кінці та загостреним другим кінцем (Див. рис. 16,13). Така сама голка відома з поселення Загаї, яке Д.Н.Козак відносить до зарубинецької групи пам'яток.³⁴ Територіально найближчими є голки поховань могильника липицької культури в с. Болотня.³⁵

Розкопками 2002 та 2003 рр. на поселенні не виявлено предметів, які піддаються точному хронологічному визначенню. Однак здобуті керамічні матеріали мають відповідні аналогії на поселеннях перших століть нашої ери в Ремезівцях, Майдані-Гологірському, Водниках, Липівцях, могильнику в Липівцях і можуть бути попередньо датовані I – поч. III ст. н.е. Таке датування підтверджують чотири вищезгадані ножі пізньолатенського типу та залізна шпора, яку відносять до I ст. н.е.

Результати дворічних досліджень поселення показують, що на дослідженій площі виступають матеріали липицького, зарубинецького, або пшеворського типів. Проведений аналіз матеріалів, наявність для них аналогій в керамічних комплексах згаданих культур з урахуванням характеру житлового будівництва, виробничих та господарських об'єктів переконливо підтверджують, що в перших століттях нашої ери на території Верхнього Наддністров'я (крім праслов'янського населення зарубинецької культури, яке прибуло сюди, наймовірніше, з Полісся) тут проживали дакійські племена липицької культури. З території Нижнього Повіслення сюди проникали спочатку озброєні загони, а потім групи пшеворської людності.

Аналіз отриманих на поселенні матеріалів дає змогу поставити його в один ряд з поселеннями в Ремезівцях, Майдані-Гологірському, Водниках, Липівцях, які за характерними для них ознаками об'єднуються в Гологірську групу пам'яток перших століть нашої ери басейну Верхнього Дністра. Дослідник пам'яток перших століть нашої ери, зокрема пшеворської культури, Д.Н.Козак відносить такі поселення до зубрицької групи пам'яток.³⁶

На матеріалах цього поселення відчувається пом'якшення, нівелювання деяких рис, ознак, що є властивими для згаданих вище археологічних культур. Це явище є результатом спільного проживання трьох різних

³⁴ Козак Д.Н. Етнокультурна історія Волині (I ст до н.е. - IV ст н.е.). Київ, 1991. С. 40, Рис. 19,16.

³⁵ Цигилик В.М. Питання поховального обряду... С. 159, Рис. 5Д, 6.

³⁶ Козак Д.Н. Етнокультурна історія... С. 30-32.

етнокультурних груп населення, що закономірно знайшло відображення в матеріальній культурі (інтеграційний процес).

Важливість дослідження поселення Стрілки I під час розгляду питання підоснови черняхівської культури посилюється тим, що виникає можливість порівняльного аналізу з раніше досліджуваним поселенням, а водночас і черняхівським виробничим центром біля с.Свірж, яке межує з територією с.Стрілки та є унікальним серед черняхівських поселень Прикарпаття. Завдяки дослідженням поселення Стрілки I отримано також нові дані, які підтверджують складність етнокультурного процесу, який проходив на Верхньому Наддністров'ї в перших століттях нашої ери.

Volodymyr CYGYLYK
Volodymyr KASIUCHNYCH
Roman GRYBOWYCH

THE RESULTS OF THE TWO-YEAR RESEARCH WORKS IN THE SETTLEMENT STRILKY

The settlement Strilky I of the Roman Age has been investigated during 2002-2003 years. The living building, two fireplaces, six agricultural halls and a large industrial furnace have been discovered there. The materials of Lypytskyi, Zarubynetskyi and Pshevorskyi types have been found in this settlement. As the result of the process of the integration there is mollifying of some features, which is typical of these three cultures. This settlement can be of the I-III centuries A.D. (this opinion is based on the things which were found there, such as knives, piece of the amphora and others). The results of analyzing of these materials let us put this historical monument into one level with the settlements in Rozivtsi Gologirske, Vodnyky, and Lypivtsi and let us think that it is the monument of the Gologirska group of monuments of the 1-st century A.D. in Upper Nadnistrovja.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2004
Прийнята до друку 03.09.2004

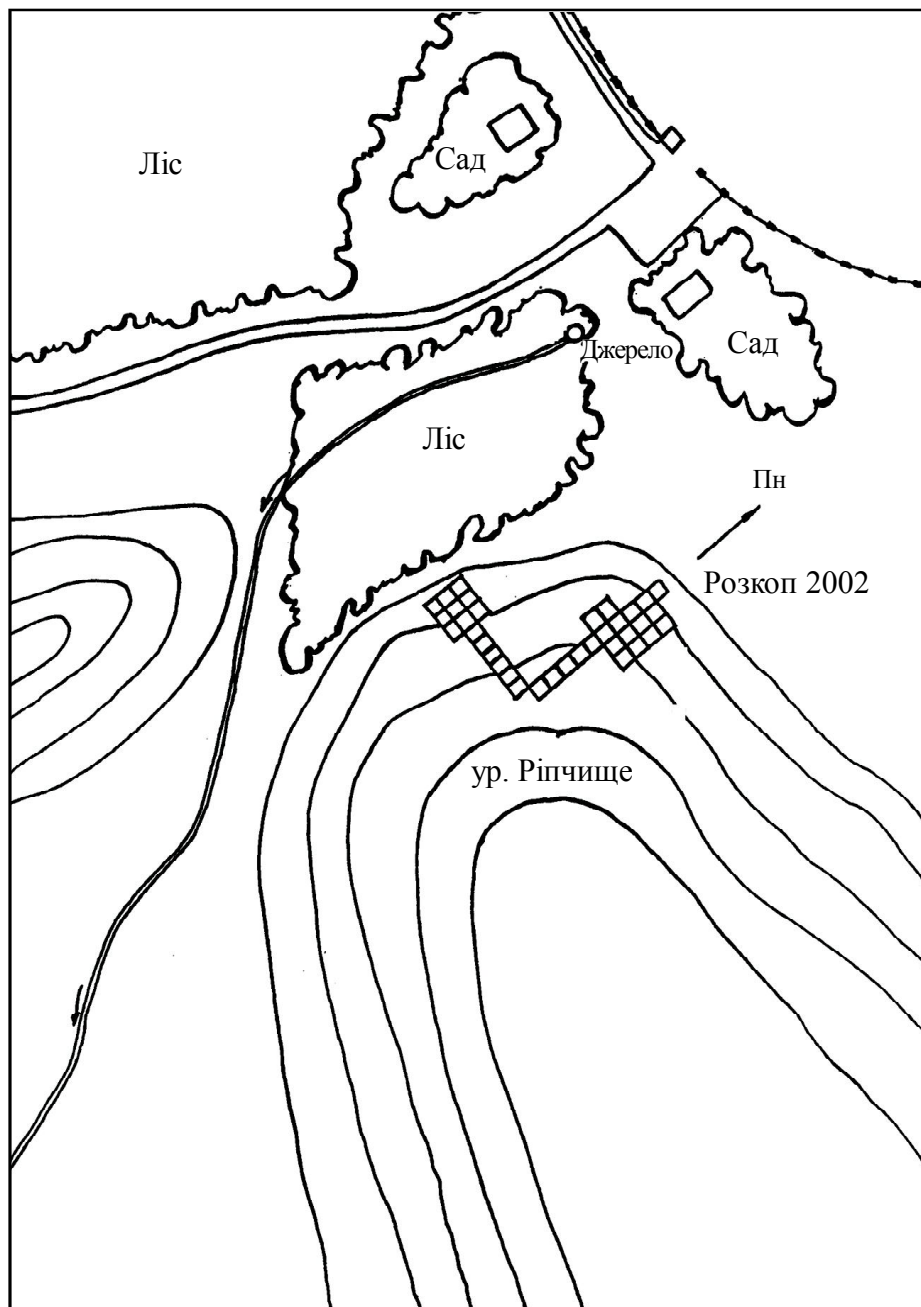

Рис. 1. Поселення Стрільки-І, ур. Ріпчище.
Ситуаційний план розташування поселення.

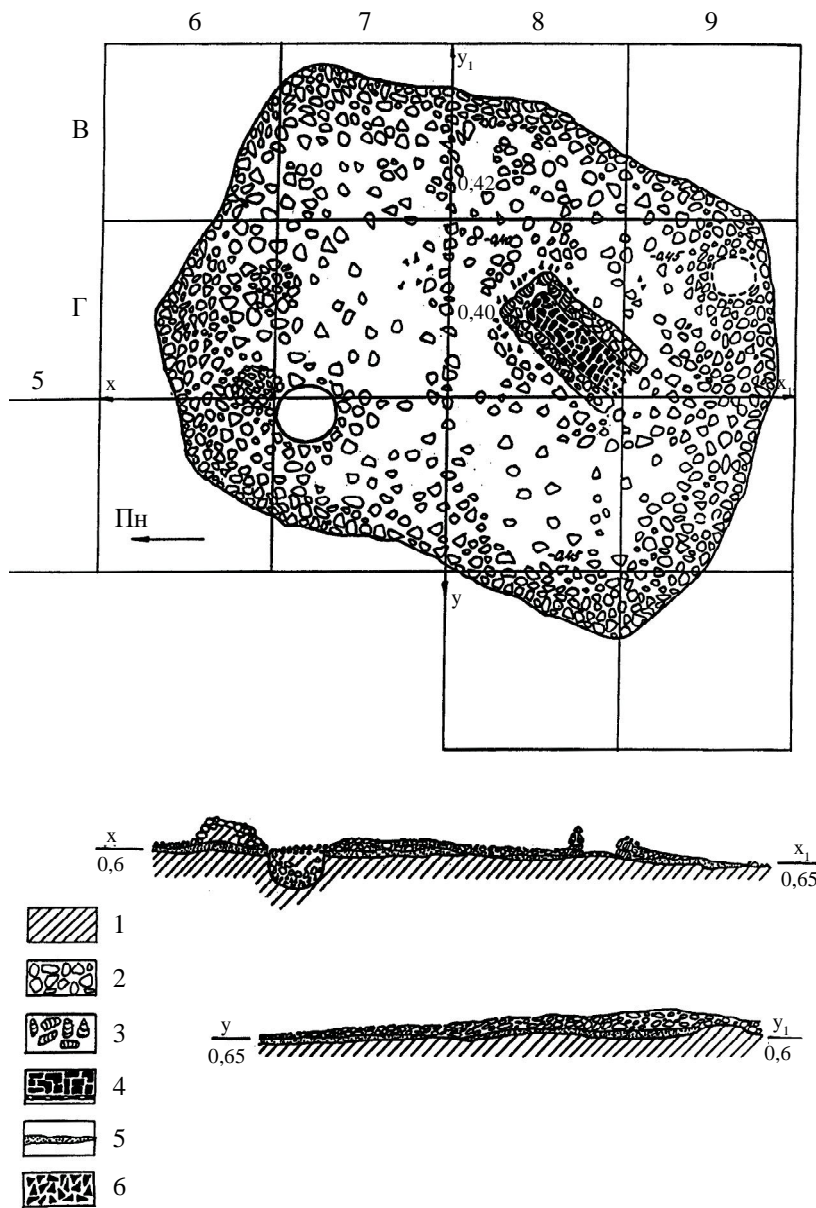

Рис. 2. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
План та переріз житла: 1 - чорнозем; 2 - глиняна вимазка; 3 - каміння;
4 - черинь; 5 - долівка, пісок; 6 - вуглики.

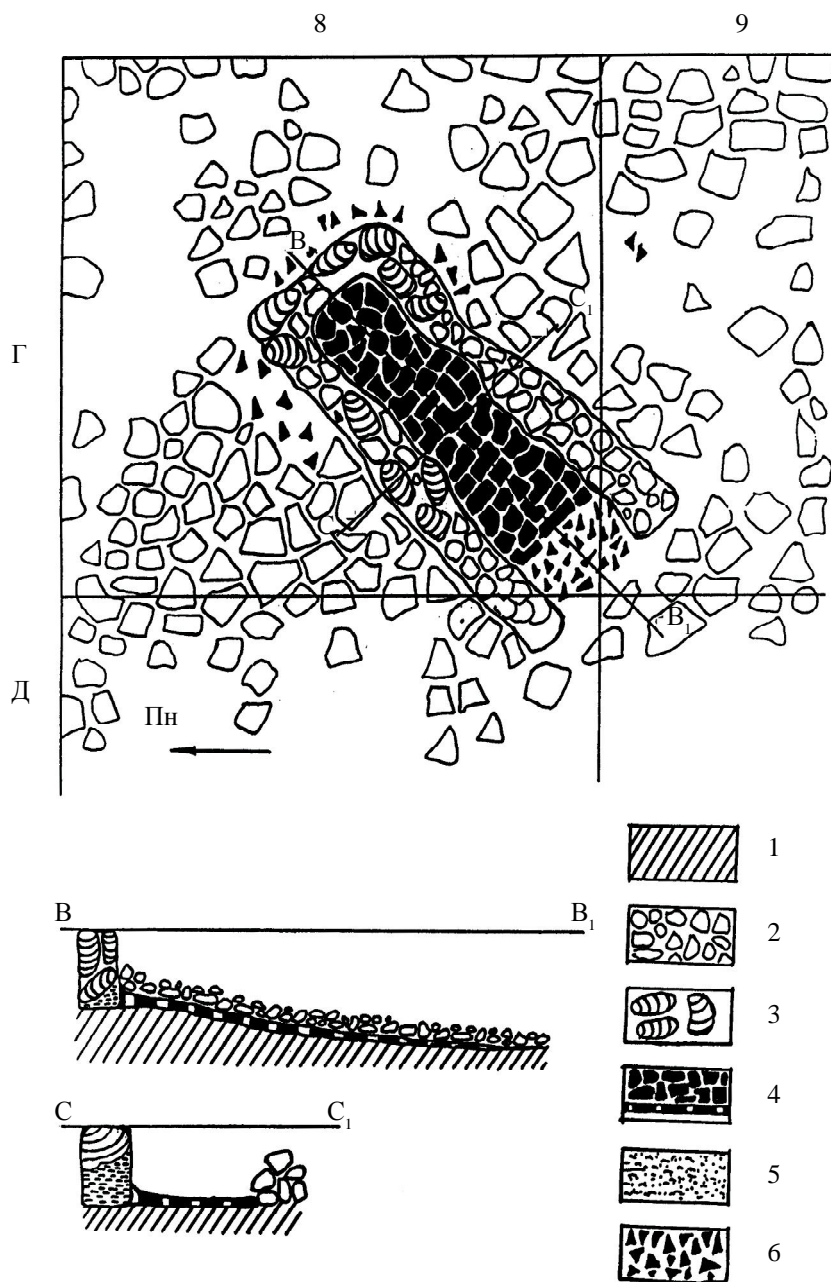

Рис. 3. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
 План та переріз вогнища: 1 - чорнозем; 2 - глиняна вимазка; 3 - каміння;
 4 - черінь; 5 - долівка, пісок; 6 - вуглики.

12

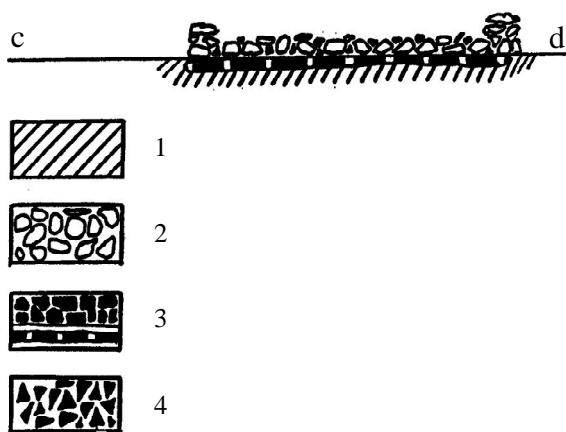
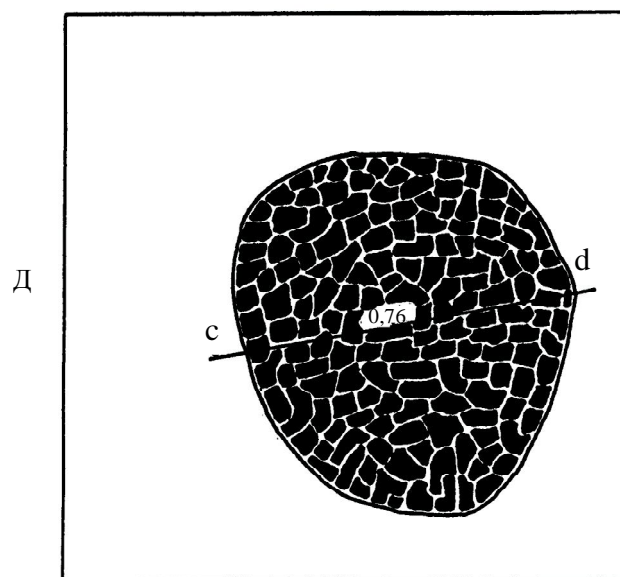

Рис. 4. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище. План та переріз окремого вогнища:
1 - чорнозем; 2 - глиняна вимазка; 3 - черінь; 4 - вуглики.

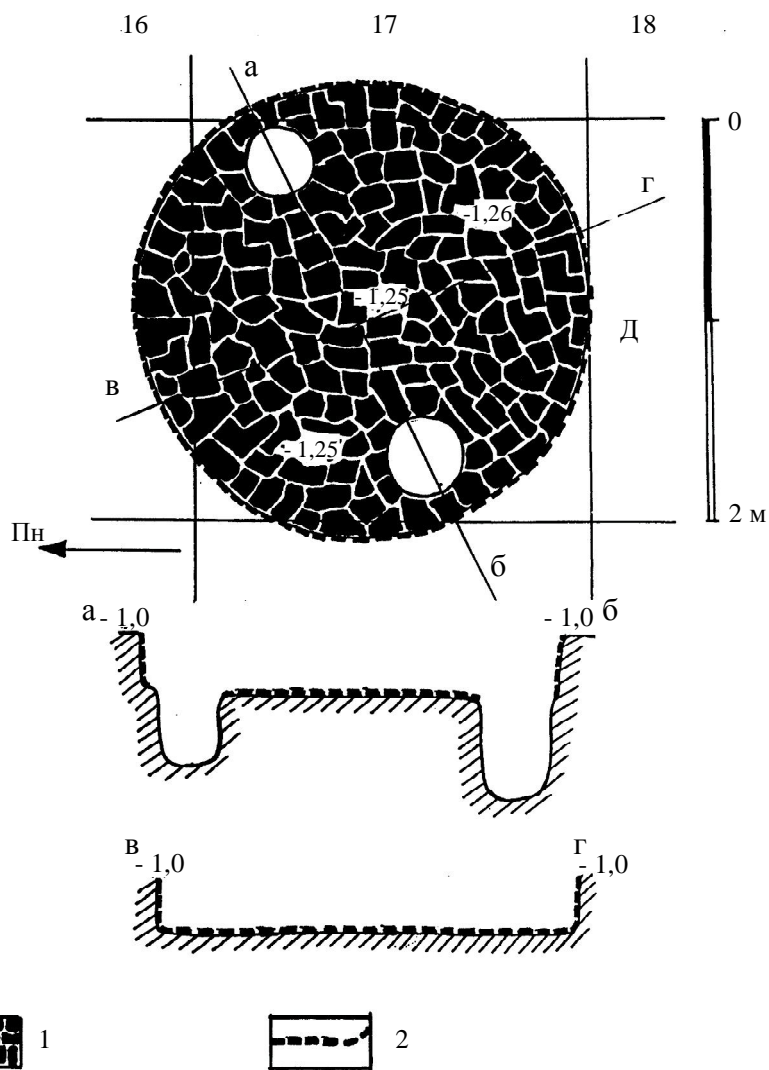

Рис. 5. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище. План та переріз печі:
1 - черинь; 2 -переріз стінок та черені печі.

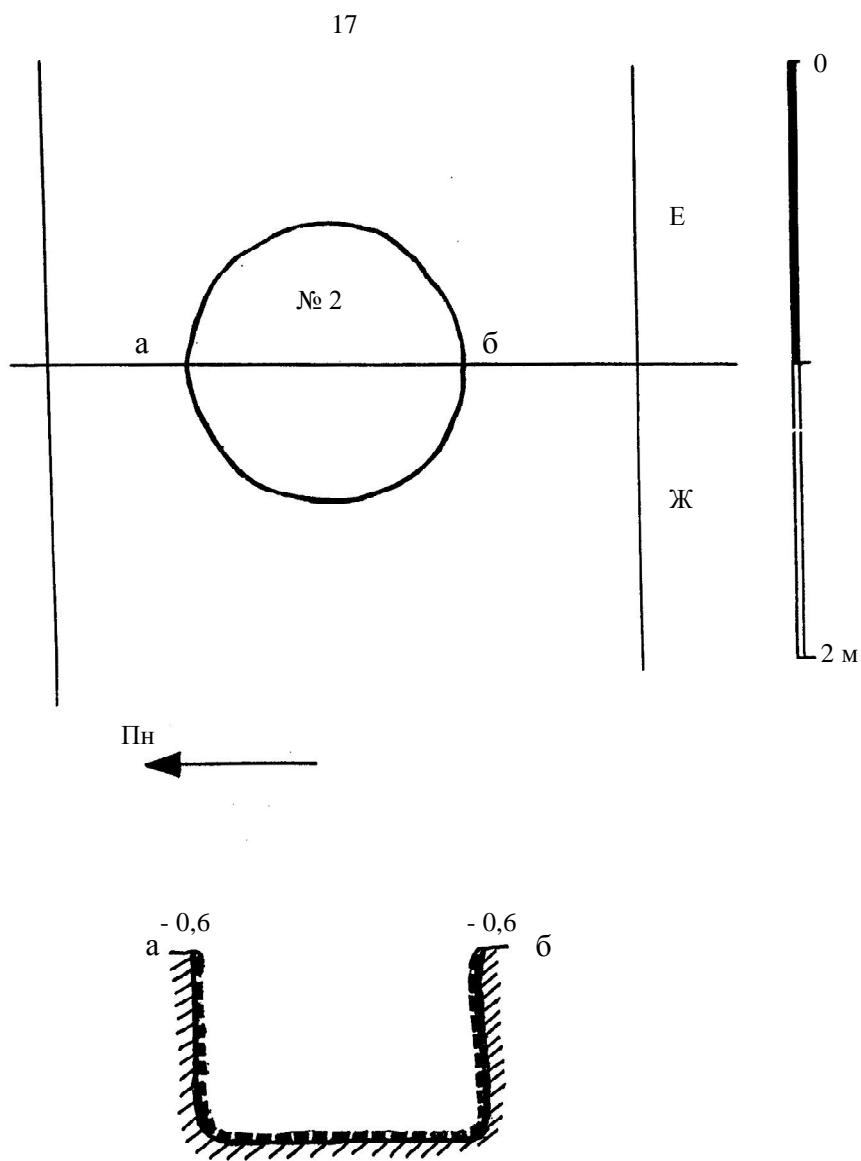

Рис. 6. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище. План та переріз ями №2.

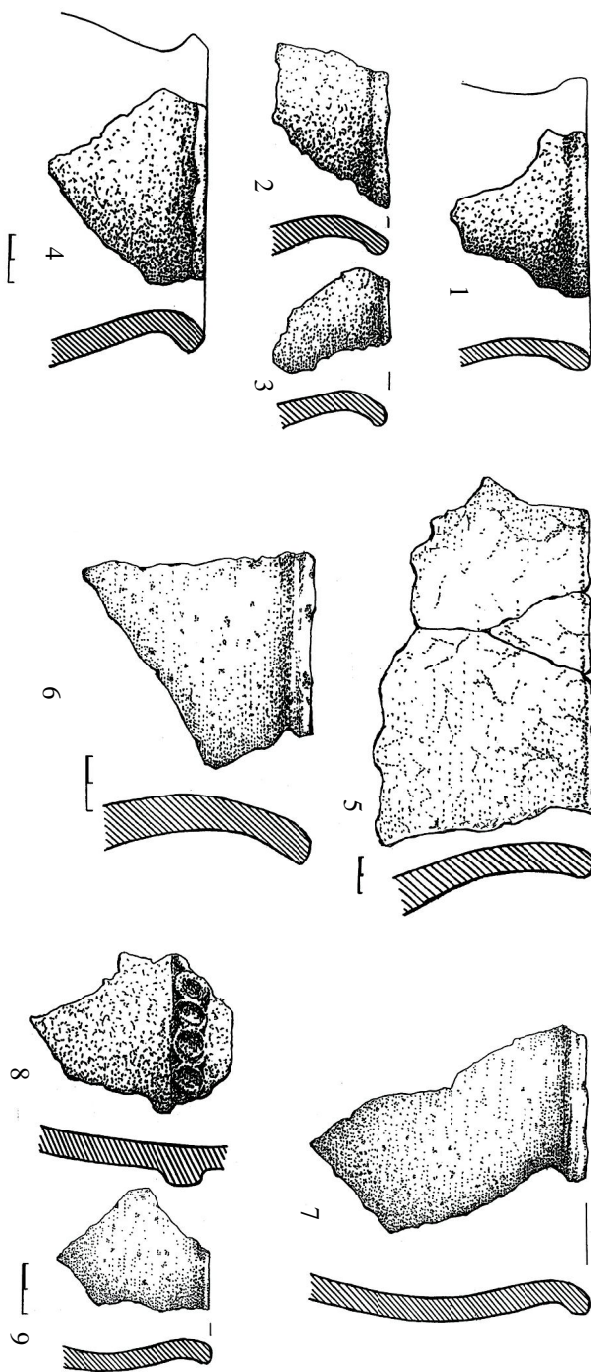

Рис. 7. Поселення Стрілки-І, ур. Річище. Фрагменти кераміки.

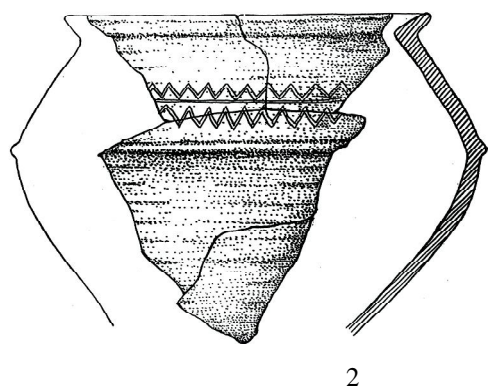
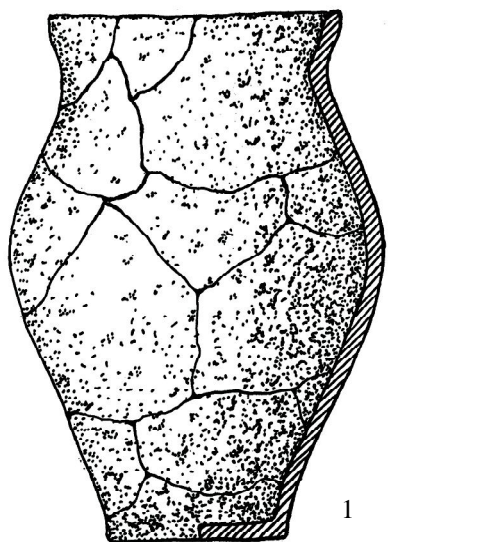

Рис. 8. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
Ліпна (1) та гончарна (2) кераміка.

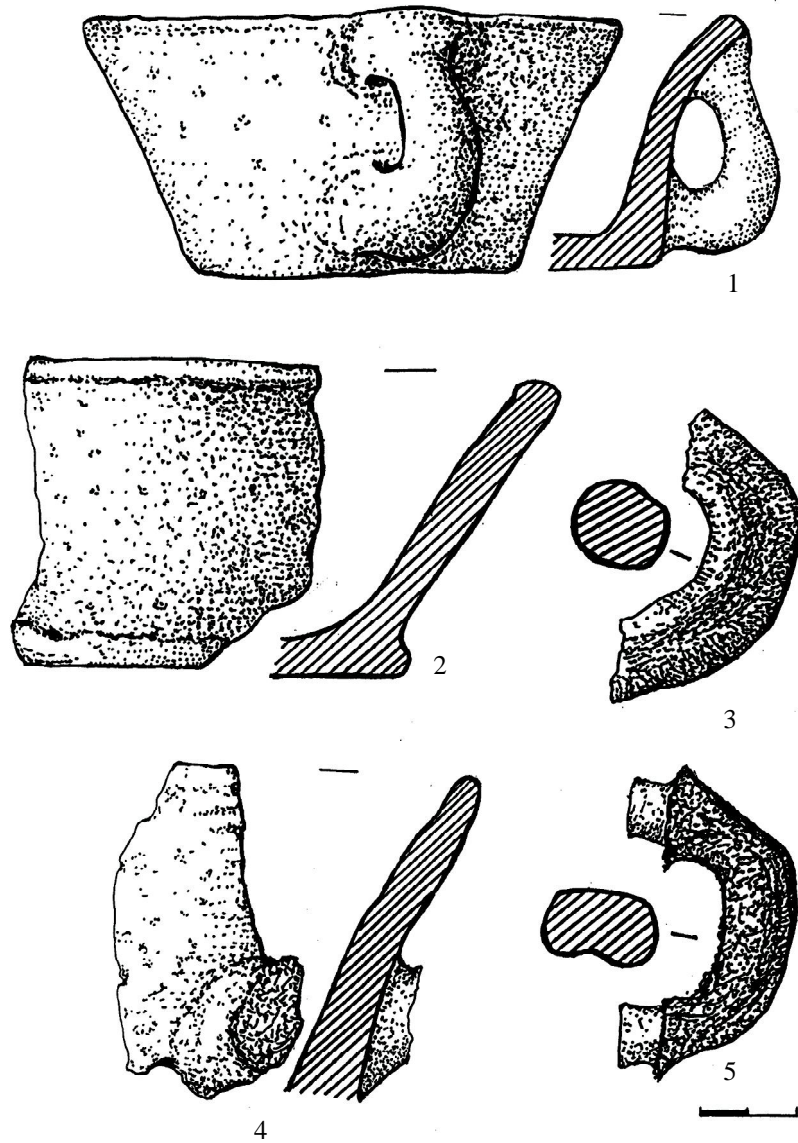

Рис. 9. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
Ліпні кухлики: 1 - кв. 18/Д; 2,3 - кв. 17/Д, піч.

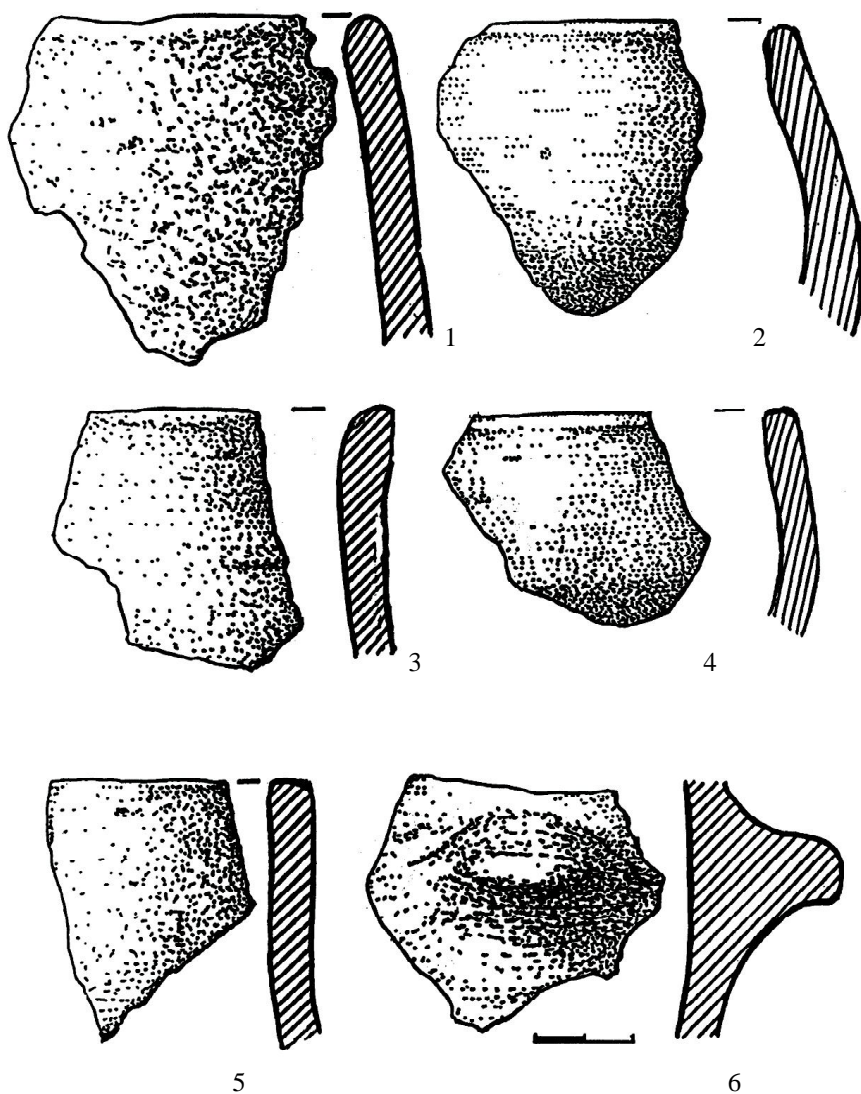

Рис. 9. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище. Житло. Фрагменти кераміки.

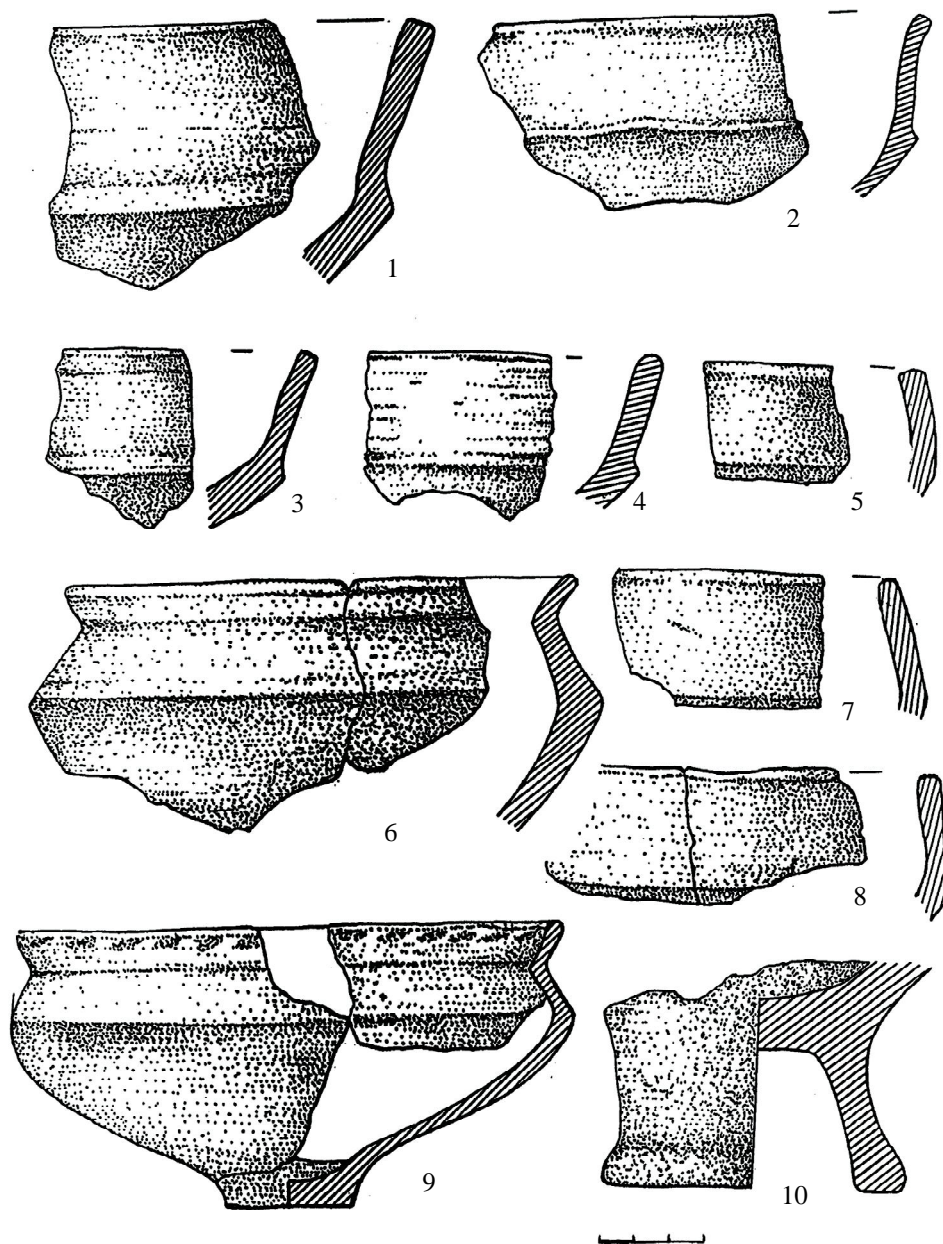

Рис. 10. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
Фрагменти кераміки (підгрупа Б).

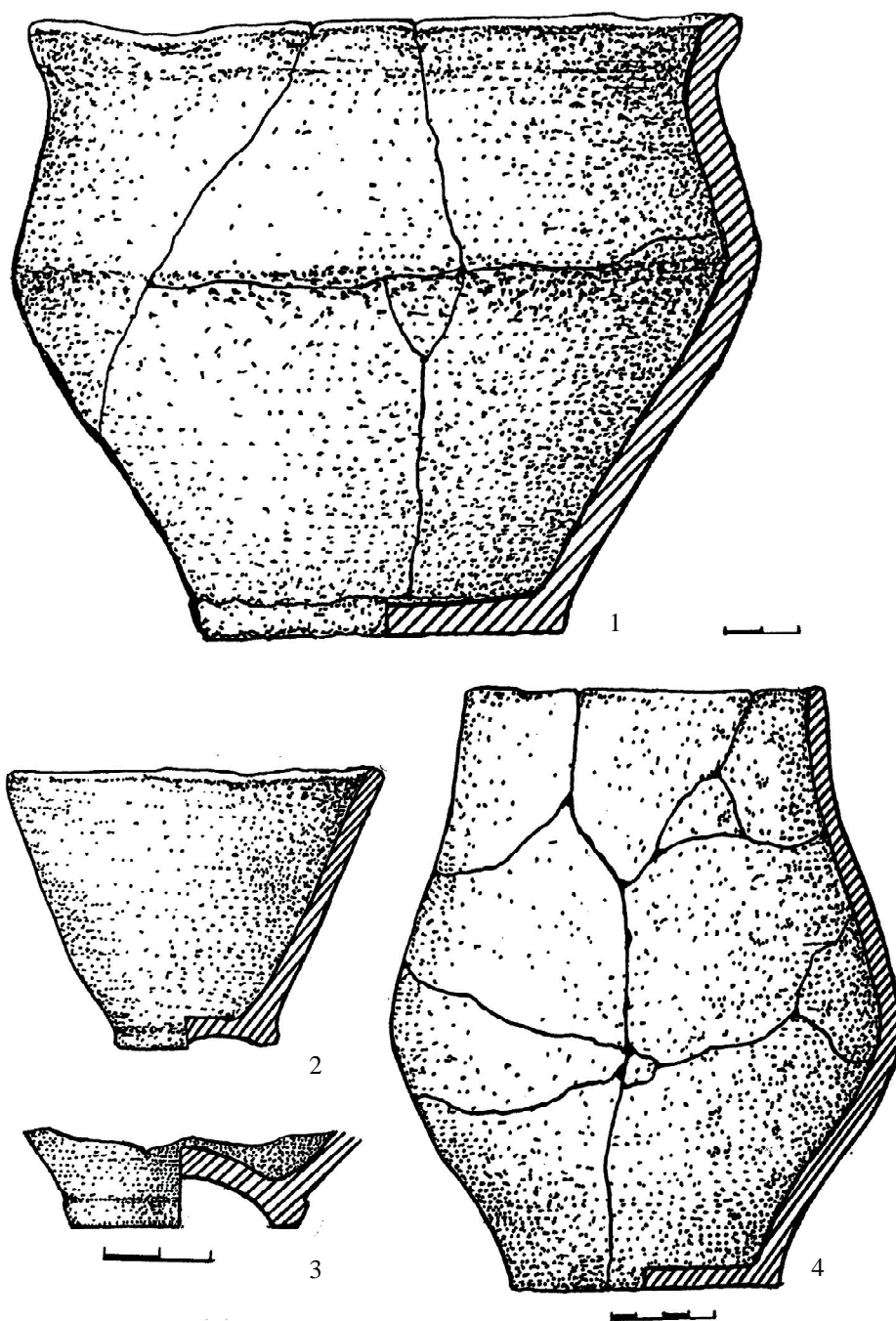

Рис. 11. Поселення Стрілки-І, ур. Ріпчище.
Ліпний посуд підгрупи Б.

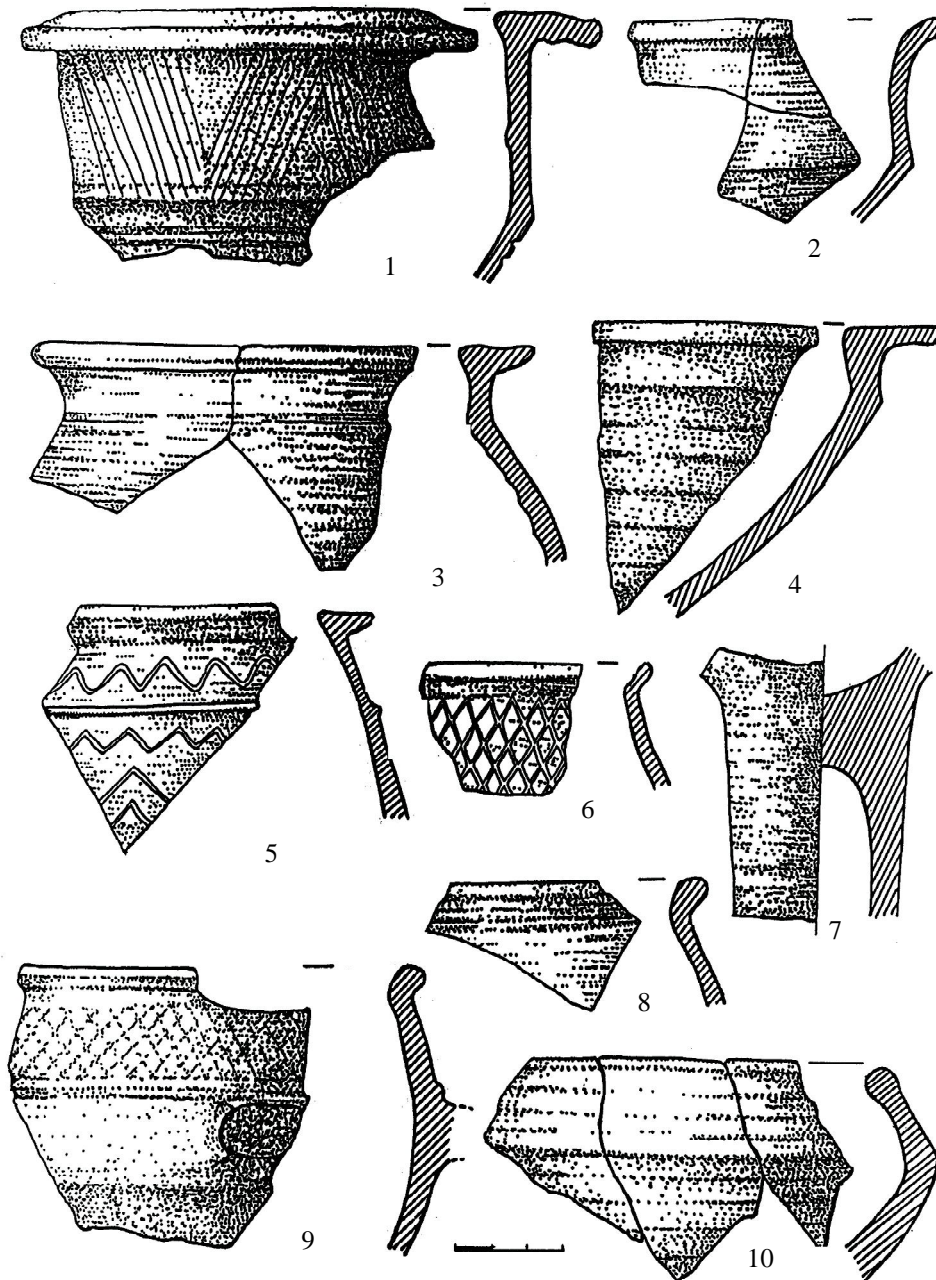

Рис. 12. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
Фрагменти кераміки (підгрупа Б).

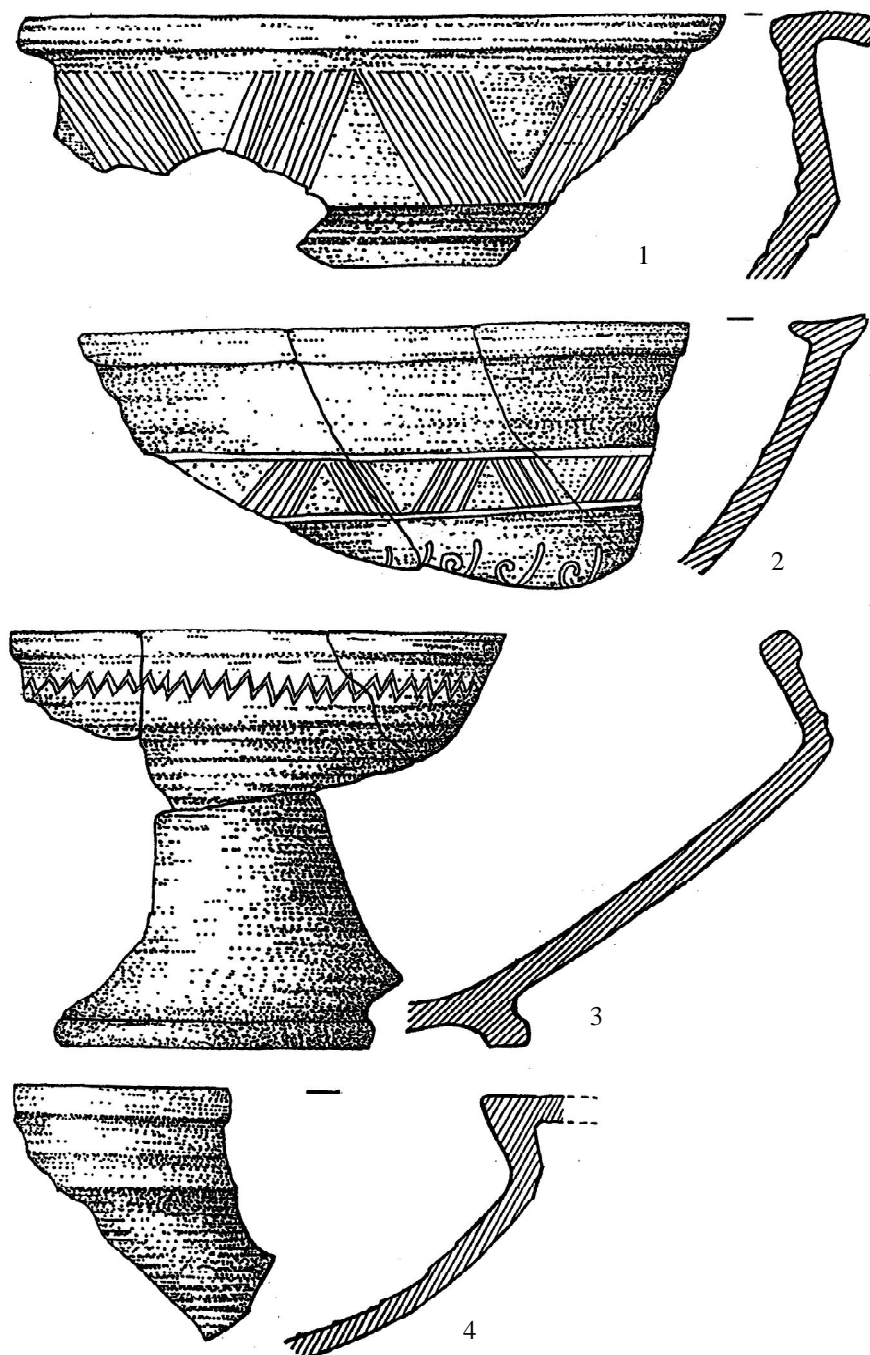

Рис. 13. Поселення Стрілки-I, ур. Ріпчище.
Житло. Фрагменти кераміки.

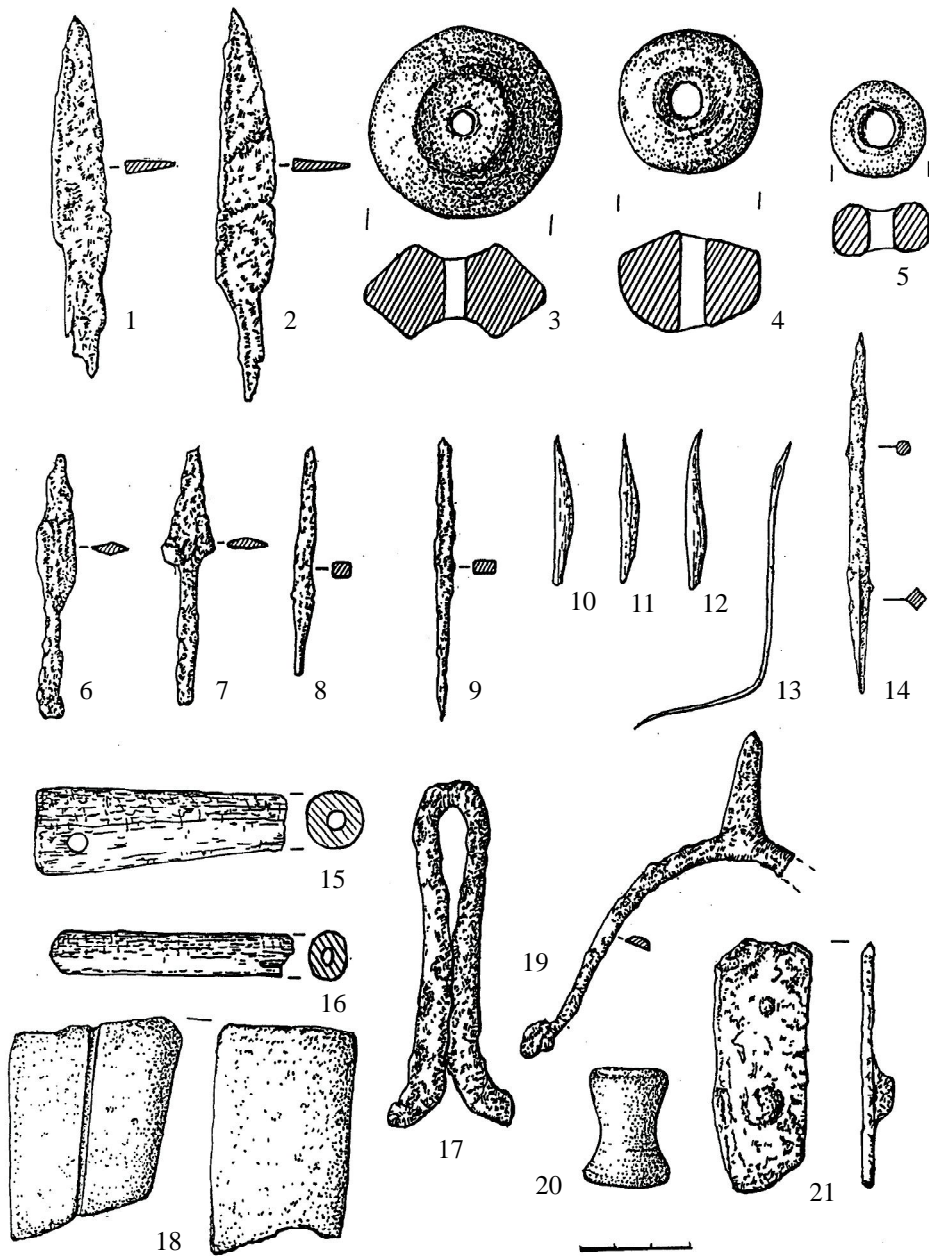

Рис. 14. Поселення Стрілки-І, ур. Ріпчище.